

Jelle Postma

KOLONIEVOGELS EN ZELDZAME BROEDVOGELS IN FRYSLÂN IN 2005 EN 2006

Zwarte sterns op het nest, foto: Albert Wester

Ieder jaar organiseert SOVON Vogelonderzoek Nederland het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels, waarmee de aantallen en verspreiding van kolonievogels en zeldzame broedvogels wordt gevolgd. In Fryslân is een groot aantal waarnemers actief binnen het project. Dankzij hun inspanningen ontstaat jaarlijks een behoorlijk compleet beeld, dat het verdient in Twirre te worden gepresenteerd. In dit artikel worden de resultaten uit 2005 en 2006 van 67 soorten gepresenteerd en gedeeltelijk besproken. Verschillende kolonievogels lieten de laatste jaren een vrij stabiele trend zien, zoals Aalscholver, Lepelaar, Kleine mantelmeeuw en Roek. De aantallen Kokmeeuw, Zilvermeeuw en Visdief liepen echter terug, en de neergaande trend van soorten als Kemphaan, Velduil en Tapuit hield aan. Kleine zilverreiger, diverse ganzensoorten, Ijsvogel en Huiszwaluw namen toe. Verrassend was de aanwezigheid van Roodhalsfuut, Grote zilverreiger, Krooneend met jongen, Kleinst waterhoen, Draaihals en Bijeneter.

Materiaal en methode

Met het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (verder LSB genoemd) van SOVON worden sinds 1992 de populatieontwikkelingen van 17 soorten kolonievogels en ruim 70 zeldzame broedvogels op de voet gevolgd. De gegevens worden op standaardwijze verzameld en uitgewerkt aan de hand van een voor het LSB opgestelde handleiding (Van Dijk et al. 2004).

De kolonies van verschillende soorten worden sinds 1992 jaarlijks zoveel mogelijk door vaste tellers geteld. Daarnaast is men overal in de provincie alert op nieuwvestigingen. Hierdoor ontstaat er een vrijwel volledig beeld (naar schatting gemiddeld tussen de 90-100%). De Huiszwaluw

vormt hierop een uitzondering; deze wordt door middel van steekproeftellingen gevolgd.

Bij de zeldzame broedvogels ligt de nadruk op het inventariseren van vaste telgebieden in de belangrijkste broedgebieden van de soorten. Daarbij zijn de gebiedsgerichte inventarisaties die uitgevoerd worden in opdracht van terreinbeheerders een welkome aanvulling. In 2005 en/of 2006 werden ondermeer gebiedsdekkende inventarisaties uitgevoerd in Noard-Fryslân Bûtendyks (Feddema 2005, Van der Heide et al. 2007), het Lauwersmeergebied (Kleefstra & De Boer 2005/2006), de EHS Groote Wielen – Zwagermieden (Nijland 2008), Brandemeer (Hof 2005/2006), Rottige Meente (Kleefstra &

Jager 2006) en het Fochteloërveen (Feenstra 2005/2006). Verder werd in 2006 de gehele Internationale Waddenzee integraal geteld als onderdeel van het Trilateral Monitoring and Assessment Program. Omwille van de volledigheid worden deze gegevens aangevuld met losse waarnemingen en gegevens uit andere projecten, zoals het Weidevogelmeetnet Friesland (o.a. Nijland 2006). Daarnaast stond 2005 in het teken van 'Het jaar van de Tapuit', waardoor een compleet beeld werd verkregen van het voorkomen van deze soort (Turnhout et al. 2006). Ook voor de zeldzame broedvogels is de volledigheid van de tellingen daarmee groot, voor de meeste soorten ligt dat naar schatting ruim boven de 80%. De landelijke resultaten worden gepubliceerd in jaar-

rapporten (Van Dijk et al. 2007/2008). De gegevens uit Fryslân worden samengevat in artikelen in Twirre, samengesteld door de districtscoördinatoren het LSB in de provincie coördineren. In het Waddengebied is de coördinatie in handen van Lieuwe Dijkse. Op het vasteland van Fryslân werd dit tot en met 2004 gedaan door Romke Kleefstra; vanaf 2005 is dit overgenomen door de auteur van dit artikel.

Hierna volgt een beschrijving van het weer in beide jaren. In de daarop volgende soortbesprekingen wordt kort ingegaan op de vastgestelde aantallen en trends van LSB-soorten in 2005 en 2006. De genoemde aantallen hebben betrekking op vastgestelde broedparen of territoria. Net als in eerdere bijdragen in Twirre zijn de hier gepresenteerde resultaten inclusief de aantallen in het Drentse deel van het Fochteloërveen en het Groningse deel van het Lauwersmeergebied (exclusief Marnewaard). Tabel 1 geeft een overzicht van de aantallen. Niet alle in de tabel opgenomen soorten worden besproken. Voor de Friese naamgeving (steeds tussen aanhalingstekens) werd gebruik gemaakt van Engelmoer et al. (2004).

Het weer in 2005 en 2006

De weersomstandigheden zijn vaak medebepalend voor de aantallen broedvogels. Zachte winters leiden bijvoorbeeld tot minder sterfte onder soorten als Blauwe reiger en Ijsvogel. Daarnaast beïnvloedt het weer het veldwerk. Met harde wind en neerslag ligt de zang- en roepactiviteit lager, waardoor de trefkans afneemt. Na een zacht verlopen winter was er begin maart 2005 sprake van een koudeperiode met hevige sneeuwval. Hierna liep de temperatuur snel omhoog, met plaatselijk in het land op 16 maart al ruim 20°C. April verliep zeer zacht, zonnig en nat. De maand mei begon en eindigde warm en had een normale hoeveelheid neerslag. Juni was zeer warm, zonnig en vrij droog. Ook juli was een warme maand, maar tegelijkertijd nat met weinig zonuren (www.knmi.nl).

De winter van 2005/2006 was droog en de gemiddelde temperatuur was normaal. Vervolgens verliep maart in 2006 koud, met een mild einde. April was vrij zacht, met een normale hoeveelheid zonuren en weinig neerslag. De eerste helft van mei was zeer warm met weinig neerslag, de

tweede helft was echter erg wisselvallig met veel neerslag. Juni was warm, zeer droog en zeer zonnig. In juli werden warmterecords gebroken en was het wederom zeer droog en zonnig (www.knmi.nl).

Soortbesprekingen

Roodhalsfuut Bij Kornwerderzand was in 2006 een exemplaar dat balts vertoonde (tegen een Fuut), alarmeerde en op een nest is waargenomen. Op de Makkumer Noardwaard, op korte afstand van deze plek, werd in 2000 een territorium opgemerkt. De 'Readhalsdûker' is een vaste broedvogel van het Diependal en Dwingelderveld (Dr.) geworden, met 8-10 paren in de periode 2002-2005 (Van Dijk et al. 2007).

Geoorde fuut In de natuurontwikkeling in Van Oordt's Mersken liep het aantal broedparen sterk terug van 19 in 2002 naar 4 in 2006. In het Fochteloërveen fluctueren de aantallen na het topjaar in 2000 (22). In 2006 waren hier 7 paar aanwezig (2005: 9). Op andere plekken bleef de 'Swarthalsdûker' in kleinere, maar vrij constante

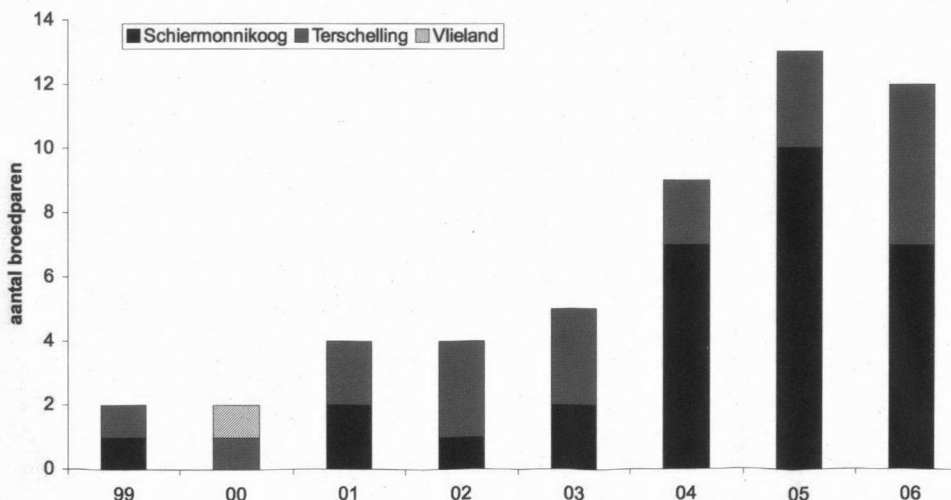
Tabel 1. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Fryslân in 2005 en 2006. Achtereenvolgens worden gegeven: het aantal getelde paren/territoria in 2005 en 2006, de schatting van de Friese populatie in 2006 en ter vergelijking de schatting van de Friese populatie in 2004 (Kleefstra & Postma 2006, * = herziene schatting).

Soort	Geteld 2005	Geteld 2006	Schatting 2006	Schatting 2004	Soort	Geteld 2005	Geteld 2006	Schatting 2006	Schatting 2004
Roodhalsfuut	0	1	1	0	Zwartkopmeeuw	2-3	3	3	6
Geoorde fuut	31	24	26	30	Dwergmeeuw	0	0	0	1
Aalscholver	2.720	2.372	2.372	2.203	Kokmeeuw	52.579	49.512	49.550	58.498 *
Roerdomp	50	43	48-50	55	Stormmeeuw	1.443	1.639	1.680	1.569 *
Kwak	0	0	0	0	Kleine mantelmeeuw	29.981	31.704	32.002	25.434 *
Kleine zilverreiger	13	12	12	9 *	Zilvermeeuw	15.967	15.872	16.072	17.234 *
Grote zilverreiger	0	1	1	1	Grote mantelmeeuw	11	10	10-11	15
Blauwe reiger	1.785	1.679	1.730	1.675	Grote stern	12.288	12.815	12.815	11.529
Purperreiger	17	12	14-16	15	Visdief	3.845	2.847	2.900	5.893 *
Lepelaar	636	615	615	652	Noordse stern	1.099	719	740	1.000
Zwarte Zwaan	0	2	2-5	5	Dwergstern	115	80	80-85	125 *
Kolgans	130	87	105-115	120-125	Zwarte stern	140	139	139	171
Indische gans	5	5	5-7	5-7	Kerkuil	515	299	299	553
Grote Canadese gans	78	88	95-110	90-100	Velduil	14	10	10	13
Kleine Canadese gans	0	0	1-3	1-3	Nachtzwaluw	2	3	3-4	2
Brandgans	128	148	150-155	105-110	Ijsvogel	21	15	20-25	20
Mandarijneend	2	1	2-5	2-5	Draaihals	0	1	1	0
Casarca	1	0	1	1	Bijeneter	0	1	1	0
Smient	2	3	4-6	5-8	Oeverzwaluw	2.773	3.065	3.560	3.415
Pijlstaart	4	2	4-6	5-8	Engelse kwikstaart	0	0	0	1
Krooneend	2	2	2	0-2	Rouwkwikstaart	0	1	1-2	1-2
Eider	3.826	3.654	4.300-5.300	?	Paapje	73	79	80	75-80
Middelste zaagbek	4	7	7-8	4-5	Tapuit	100	106	106	110-120
Rosse stekelstaart	1	1	1-3	1-3	Kramsvogel	1	0	0	0
Bruine kiekendief	219	250	280-300	290-310	Graszanger	0	0	0	1
Blauwe kiekendief	26	25	25	38 *	Grote karekiet	2-3	5-6	5-6	4
Grauwe kiekendief	4	2	2	6	Baardman	143	185	240-260	310-330
Porseleinhoen	32	21	25	20	Buidelmees	3	6	6-7	4-5
Kleinst waterhoen	1	0	0	0	Grauwe fitis	0	0	0	1
Kwartelkoning	13	5	5-7	1-3	Grauwe klauwier	3	2	2	6
Kraanvogel	2	2	2	2	Roek	5.028	5.342	5.800-5.850	5.440-5.480
Steltkluut	2	0	0	0	Bonte kraai	2	1	2-3	1
Kluut	1.685	1.568	1.575	1.600	Raaf	0	1	1	0
Kleine plevier	54	40	43-47	65-70	Grote kruisbek	0	0	0	2
Bontbekplevier	68	73	73-75	76-85	Roodmus	1	2	2	5-8
Strandplevier	15	14	14-16	16-20	Grauwe gors	1	0	0	0
Kemphaan	11	11	11-14	18-14					

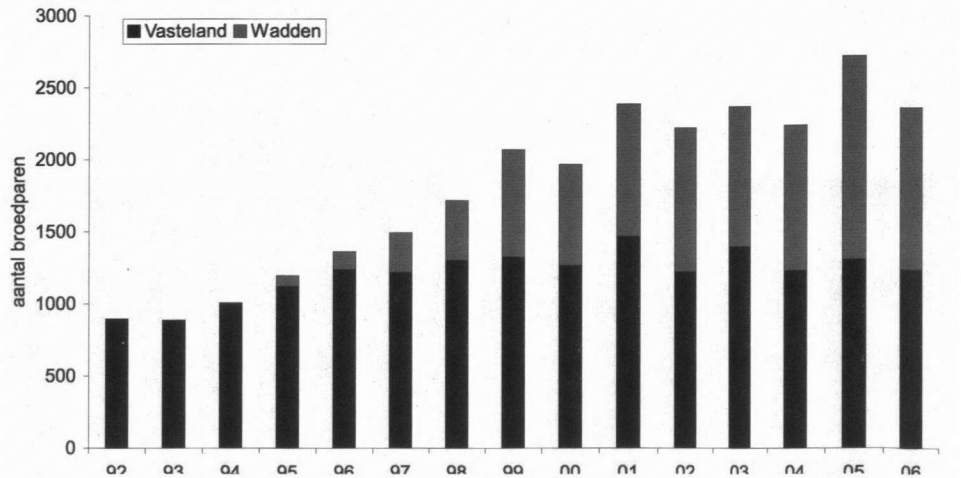
aantallen aanwezig. Nieuw bezette plekken waren Kornwerderzand (2006: 4), Zwagermieden (2005: 5), Alde Feanen-Wikelslân (2006: 1) en De Staten bij Uitwellingerga (2005: 1).

Aalscholver Het aantal 'Ielguozzen' kwam in 2006 (2.372) exact overeen met dat in 2003. Er treedt een zekere mate van stabilisatie op (figuur 1). Op de Wadden vestigde zich in 1994 (7) een kolonie op Vlieland die doorgroeide tot 1.003 paar in 2002. Op een uitschieter in 2005 na (1.322) lijkt de groei er hier sindsdien wat uit te zijn (2006: 1.031). Verder vestigde zich op Terschelling in 2004 (60) een kolonie die groeide naar 99 paar in 2006. Ook werd er in 2006 op een nieuwe plek bij West aan Zee gebreed met 3 paartjes. Op het vasteland is het aantal sinds 1996 vrij stabiel (ca. 1.300). Hier nam de kolonie in de Rottige Meente gestaag toe van 400-450 in eind jaren '90 naar 622 in 2006, terwijl die in de Alde Feanen afnam van een maximum van 952 in 2001 naar 540 in 2006. De kolonie aan het Sneekermeer groeide naar 76 in 2006. Solitaire broedgevallen waren er in 2005 in een hoogspanningsmast nabij Franeker en in 2006 aan de Gravepoel bij de Langweerderwielen.

Roerdomp Na de toename van het aantal 'Reiddompen' in de periode 1995 tot en met 2003 van 15 naar 57 lijken de aantallen in de jaren daarna weer iets te zijn afgenomen. Dit heeft deels te maken met het ontbreken van gegevens uit een aantal gebieden (o.a. de Alde Feanen). In de meeste kerngebieden is het aantal in 2005 en 2006 gelijk gebleven, zoals in het Lauwersmeergebied met 10, de Makkumer Waarden met 3, de Brandemeer met 3-5, de Rottige Meente met 3 en It Easterskar met 5.

Figuur 2. Friese populatieontwikkeling van de Kleine zilverreiger sinds vestiging in 1999, verdeeld in Schiermonnikoog, Terschelling en Vlieland (met slechts één broedgeval in 2000).

Figuur 1. Friese populatieontwikkeling van de Aalscholver sinds 1992, verdeeld in het vasteland en de Wadden.

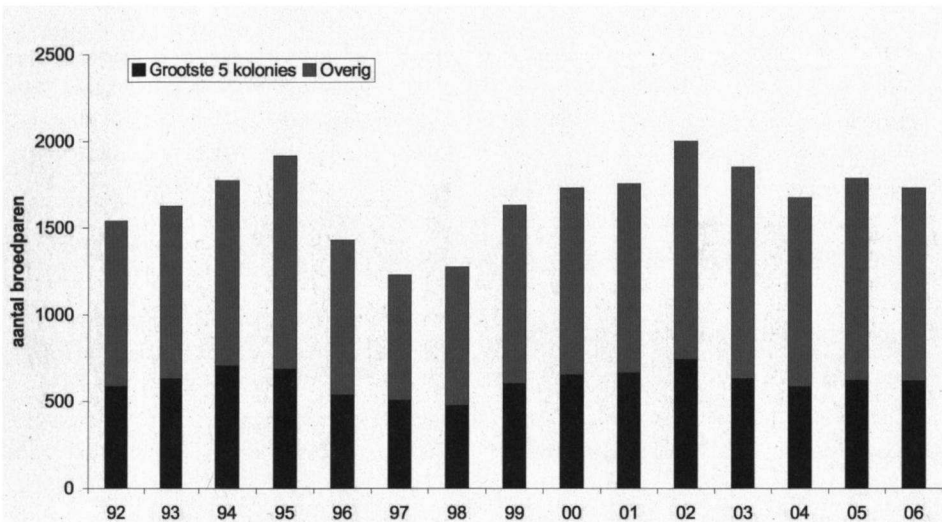
Kleine zilverreiger Sinds 1999 is de 'Lytse wite reager' een vaste broedvogel van Fryslân (figuur 2). Er wordt nu jaarlijks op Terschelling en Schiermonnikoog gebreed. Nadat er in de eerste jaren 1 à 2 paar op Schier broedden, zette een groei door naar 10 paar in 2005 en 7 in 2006. In het laatste jaar werden naar schatting 10-12 jongen vliegvlug, waarvan er 8 zijn gekleurdingd (informatie van O. Overdijk en R. Kleefstra 2006). Op Terschelling waren in 2005 3 en in 2006 5 paar aanwezig, waarvan in 2006 3 met een nest (Dijkssen et al. 2008).

Grote zilverreiger In beide jaren was een paar 'Grutte wite reagers' in broedkleed aanwezig in It Easterskar. In 2006 werden hier invallen op een vermoedelijke nestlocatie en de aanwezigheid van een gezin met 3 bedelende jongen vlak na het broedseizoen waargenomen, wat betekent

dat er een territorium kon worden opgevoerd. Net als in voorgaande jaren waren ook in het Lauwersmeergebied weer exemplaren in broedkleed aanwezig, maar werd geen broedindexerend gedrag vastgesteld.

Blauwe reiger In 2002 bereikte het aantal 'Ielreagers' in Fryslân een piek met bijna 2.000 nesten, waarna er afname was naar 1.675 in 2004. In 2005/2006 lagen de aantallen weer iets hoger met circa 1.750 (figuur 3). Plekken in 2005 en/of 2006 met 100 of meer paren zijn de Boomgaard Bouma te Hitzum, Fogelsanghstate te Veenklooster, de Makkumer Noardwaard, Epemastate te Ysbrechtum, de Hoannekrite in de Alde Feanen, de Oude Begraafplaats te Leeuwarden en de Vegelinbossen te Sint Nicolaasga. De vijf eerstgenoemde kolonies hadden gemiddeld meer dan 100 paar per jaar in de periode 1992-2006 (figuur 3). Dergelijke grote kolonies komen vrijwel niet meer voor in Nederland (Van Dijk et al. 2008); Fryslân is dus relatief rijk vertegenwoordigd. Nieuwvestigingen waren er in 2005/2006 in Oudega (Wymbritseradiel), Terherne, Wolvega, Odelamer en Tussenlinde (nabij Schoterzijl).

Purperreiger In de periode 1992-2006 lag het aantal broedparen steeds tussen 11 en 22 (figuur 4). Sinds 2003 is de soort zeer snel afgenomen in de Alde Feanen, met in 2005 en 2006 nog maar 1 paar. De meeste 'Reade reagers' broeden nu in De Deelen, met 10 in 2005 en 5 in 2006. In de Brandemeer huisden 1-2 paren (met het vermoeden dat er in 2006 meer paren aanwezig waren). De Lindevallei had in beide jaren 1 broedgeval. Nieuw is de vestiging in It Easterskar, met 2 territoria in 2006. Een echt nieuw broedgebied is dit overigens niet, want tot begin jaren

Figuur 3. Frieze populatieontwikkeling van de Blauwe reiger sinds 1992, verdeeld in de vijf grootste kolonies (per kolonie gemiddeld >100 paar per jaar in de periode 1992-2006) en overige kolonies.

'70 behoorde dit gebied nog tot de reguliere broedgebieden van de soort in Fryslân (Van der Ploeg et al. 1979). Opmerkelijk zijn de vondsten van grote legfels; één met 9 eieren in 2004 en één met 13 eieren in 2005, op dezelfde nestplek in De Deelen. De meest aannemelijke verklaring voor dergelijk grote legfels is dat twee (of meer) vrouwtjes eieren in hetzelfde nest legden, mogelijk als samenwerkingsverband tussen reigers met familiebanden (Kleefstra 2005).

Lepelaar In 2005 en 2006 waren in totaal 636 en 615 paren aanwezig in Fryslân, met in 2006 op Vlieland 226, Terschelling 143, Ameland 38 en Schiermonnikoog 208 paar. Na een aanvallende groei van 143 in 1992 naar bijna 700 paren in 2002, blijft het aantal 'Leppelbekken' op de Friese Wadden nu schommelen tussen de 600 en 700 paren. Uit onderzoek door de Werkgroep Lepelaar blijkt dat het gemiddelde broedsucces van de kolonies in de Waddenzee licht afneemt, wat mogelijk betekent dat de draagkracht van het gebied is bereikt (Overdijk 2006).

Kolgans De gebieden in Fryslân die de meeste broedende 'Blesguozzen' herbergen zijn de Alde Feanen en de Terkaplester Poelen. In het laatste gebied waren in Polder Meinesleat-Akkrumerrak in 2005 en 2006 respectievelijk 83 en 50 territoriale paren aanwezig, waarnaast in 2006 ook nog eens 140 'overzomerende' paren die geen broedpoging ondernamen.

Grote Canadese gans De 'Kanadeeske goes' nam sinds 2001 (41) flink toe, met naar schatting 95-105 paar in 2006. In de 'kolonie' van de Petgaten van Akmarijp waren, met achtereenvolgens in 2005 8 en in 2006 2 paar, een stuk minder aan-

wezig dan in 2004 (20). In de Rottige Meente was echter sprake van een toename van 4 in 2004 en 2005 naar 14 in 2006, en ook in andere gebieden lag het aantal wat hoger.

Brandgans De laatste jaren is het aantal 'Pauguozzen' zowel landelijk als in Fryslân sterk gegroeid. De kern van de Friese populatie bevindt zich in de Jan Durkspolder van de Alde Feanen. Sinds de vestiging in 1999 nam de soort hier toe naar 80 in 2006. Ook op andere plekken is de soort vaste bewoner geworden, zoals in de Kraenlannen met 6, Polder Meinesleat-Akkrumerrak met 15, de Brandemeer met 11 en de Rottige Meente met 8 paar, alle in 2006. In de Jan Durkspolder bleek dat het aantal uitgevlogen jongen sinds 2004 niet toenam met de groei van het aantal broedparen. Er lijkt dus een maximum te zijn aan het aantal jongen dat in een gebied kan worden grootgebracht. Dit maximum hangt waarschijnlijk samen met onderlinge concu-

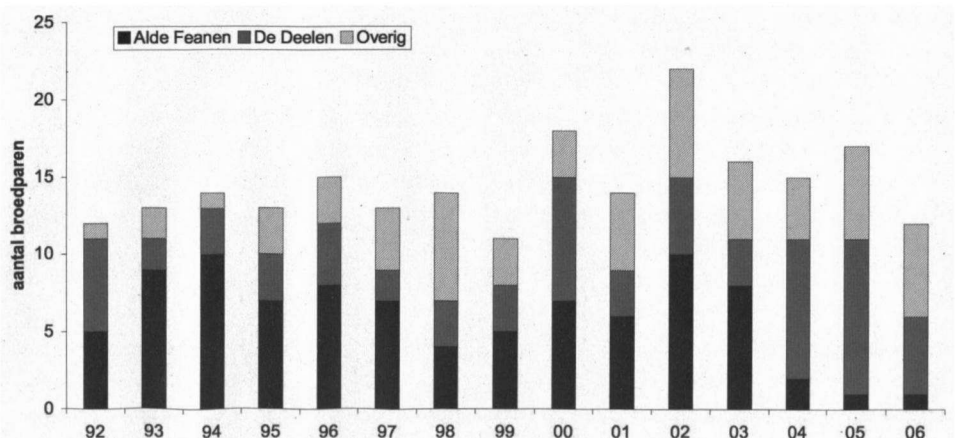
rentie om nestplaatsen en foerageergebied c.q. voedsel (Kleefstra & Kramer 2006).

Krooneend In 2005 en in 2006 broedde de 'Readkopein' succesvol op de Makkumer Súdwaard. Ook werd in beide jaren een territorium vastgesteld in het Lauwersmeergebied (zonder broedindicaties). Langs de IJsselmeerkust worden al sinds langere tijd Krooneenden waargenomen (Versluys et al. 2002). Aangezien Krooneenden veelvuldig in gevangenschap worden gehouden is de herkomst van deze vogels soms twijfelachtig. Toch kan de Nederlandse populatie grotendeels als inheems worden beschouwd (Van der Winden & Dirksen 2005). Een broedgeval in Fryslân past bovendien goed in het beeld van een sterke landelijke groei, met in 2006 260-290 territoria (Van Dijk et al. 2008).

Eider Het aantal paren van de 'Eider' dat werd vastgesteld op Schiermonnikoog en Vlieland samen betrof in 2005 en 2006 3.469 respectievelijk 3.460 paren. Dit aantal lag hiermee op vergelijkbare hoogte als in 2003 en 2004 (rond de 3.400, Van Dijk et al. 2008). De schatting van de totale Friese populatie in 2006 komt op 4.300-5.300 paar. Dit betekent dat de Friese populatie sinds 2002 (6.000-6.100) is afgenomen met circa 1.250 paar.

Middelste zaagbek In 2005 en 2006 werden 4 en 7 broedparen van de 'Bûnte seachbek' vastgesteld op Griend. Jongen werden wel in een vroeg stadium waargenomen, maar niet als volgroeide vogels. Daarmee lijkt het uitvliessucces erg laag te zijn (Lutterop & Kasemir 2006/2007).

Bruine kiekendief Vanaf 2002 liep het totaal terug van 355-365 naar ca. 280-300 paar in 2006. De integrale Waddentelling leverde in 2006 op de

Figuur 4. Frieze populatieontwikkeling van de Purperreiger sinds 1992, verdeeld in de Alde Feanen, De Deelen en overige gebieden.

eilanden een compleet beeld van 130 getelde paren, vergelijkbaar met 2004 (132). Ook hier werd de afgelopen jaren een dalende trend opgemerkt, met op Ameland ten opzichte van 2001 een daling van 36% (Vogelringstation Ameland 2006). Op het vasteland werden wisselende resultaten geboekt, met naar schatting 132-149 paren. In het Lauwersmeergebied bijvoorbeeld bereikte de 'Brune hoanskrobber' in 2006 met 16 het laagste aantal sinds 1999 (12). In Zuidwest-Fryslân lag het aantal binnen de Staatsbosbeheerterreinen juist net wat hoger dan in 2004. Het aantal succesvolle nesten in 2006 was hier echter laag, ondermeer door menselijke verstoring (Bakker 2006). Daarnaast laten alle roofvogelsoorten in Fryslân sinds 2000 een afvlakking van de groei en vervolgens stabilisatie zien, met in sommige regio's zelfs een afname (Bijlsma *et al.* 2007).

Blauwe kiekendief In het begin van de jaren '90 bestond de landelijke populatie van de 'Blauwe hoanskrobber' uit 110-120 paren. Sindsdien is sprake van een sterke afname en broedt de soort vrijwel alleen nog maar op de Waddeneilanden. Het totaal voor Fryslân nam af van 38 territoria in 2004 naar 26 en 25 in 2005 en 2006. Zo was er op Terschelling een afname van 20 in 2004 naar 13 in 2005 en 2006, en ook op Schiermonnikoog halveerde het aantal van 10 in 2004 naar 5 in 2006. Op Ameland was een vergelijkbaar aantal aanwezig. In 2006 had Vlieland, na 2 jaar van afwezigheid, weer een territorium (met nest). In het Lauwersmeergebied zijn na 2003 echter geen broedparen meer ontdekt. Een waarschijnlijke oorzaak voor de afname ligt in de beschikbare hoeveelheid prooidieren, die lijkt te zijn afgenomen, met als gevolg een dalend broedsucces (Klaassen *et al.* 2006).

Grauwe kiekendief In de periode 1999-2004 lag het aantal 'Skierre hoanskrobbers' in het Lauwersmeergebied op 3-7. Vanaf 2004 liep de stand terug van 6 naar respectievelijk 4 en 2 in 2005 en 2006. In 2005 brachten 2 paren in totaal 5-6 jongen groot en hadden de andere 2 waarschijnlijk geen succes. In 2006 waren bij 1 paar met zekerheid jongen aanwezig (Kleefstra & De Boer 2005/2006). Landelijk werden in 2004-2006 steeds 39 paren vastgesteld, waarvan de meeste in Oost-Groningen (Visser *et al.* 2007).

Porseleinhoen Het aantal territoria van het 'Bûnt reidhintsje' nam in 2005 (32) en 2006 (21) iets toe ten opzichte van 2004 (17). Deze aantallen vallen echter nog altijd in het niet bij de 70-80 in de periode 2000-2002. De landelijke trend sinds 1990 is (statistisch gezien) stabiel echter

(Van Dijk *et al.* 2007). De soort is mobiel en als geschikt (nat) broedhabitat voorhanden is kunnen de aantallen snel oplopen. Zo werden in 2005 op de Makkumer Noardwaard maar liefst 13 paar vastgesteld, tegenover 1 in 2006. Dit had alles te maken met het waterpeil in het voorjaar (respectievelijk hoog en laag). In het Lauwersmeergebied waren in 2005 10 en in 2006 4 paar aanwezig.

Kwartelkoning Met 13 roepende vogels was 2005 voor Friese begrippen een redelijk jaar voor de 'Teapert'. Opmerkelijk was het aantal waarnemingen in de Alde Feanen waar verdeeld over drie polders (Wyldlannen, Laban, Bolderen) maar liefst 6 territoria werden vastgesteld. In het Fochteloërveen waren 3 paar aanwezig. In 2006 werden met 5 in totaal weer flink minder gemeld (2 in het Fochteloërveen en 1 in de Alde Feanen). Landelijk lag de schatting van de populatie in 2005 op 135-165 en in 2006 op 90-120 paar. Hoewel beide jaren dus meer territoria opleverden dan 2004, waren het nog steeds magere jaren vergeleken met de periode 1997-2003, toen landelijk gemiddeld 375 territoria werden geteld (Schoppers & Koffijberg 2006/2007).

Kraanvogel Nadat de 'Kraan' in 1999 het Fochteloërveen opzocht, kon de soort vanaf 2001 (voor het eerst sinds 250 jaar) weer tot de Nederlandse broedvogels gerekend worden. Sinds 2002 broeden hier nu jaarlijks 2 paren. In 2005 leverde dit 4 en in 2006 3 vliegvlugge jongen op (Feenstra 2006, Van Dijk *et al.* 2008). Uitbreiding naar andere gebieden heeft tot op heden nog niet plaatsgevonden, hoewel de soort al wel verkenningen heeft uitgevoerd, onder meer op het Dwingelderveld (Dr.), de Delleboersterheide en het Terwispeleer Grootchar.

Kleinst waterhoen In 2005 werd het 'Dwerchreidhintsje' aangetroffen in de Kroon's Polders van Vlieland. Voor het laatst waren in Fryslân territoria aanwezig in 2000 (3). Landelijk werden in 2005 10 paar geteld van deze zeer zeldzame soort (Van Dijk *et al.* 2007).

Steltkluit De 'Steltklút' was in 2005 met 2 paar aanwezig in het Hegewiersterfjild bij Harlingen. Landelijk werden in dat jaar 18 paar geteld (Van Dijk *et al.* 2007).

Kluit Bijna 75% van de Friese populatie Kluten broedt langs de Waddenkust. De soort nam hier ten opzichte van 2004 (1.018) weer wat toe naar 1.153 in 2006 (Feddemma 2005, Van der Heide *et al.* 2007). Sinds begin jaren '90 is de 'Klút' hier - en ook langs de Groninger Wadkust en in de

Dollard - echter sterk afgenomen (Van Dijk *et al.* 2008). In het binnenland was er in 2005 en 2006 overwegend sprake van afname, zoals in het Lauwersmeergebied, Wiide Mar bij Stiens en de Warkumerbûtenwaard. Het totale aantal in Fryslân in 2006 (1.575) komt echter vrijwel overeen met dat in 2004 (1.600).

Kleine plevier Als pionierssoort broedt de 'Lytse bûnte wilster' grotendeels in tijdelijk geschikte gebieden, zoals natuurontwikkelingsgronden en braakliggende industrie- of bouwterreinen. Na de uitschieter in 2004 met ruim 60, daalde het aantal getelde paren weer in 2005 (54) en 2006 (40). Dit werd voornamelijk veroorzaakt door het snel weer ongeschikter worden van tijdelijk broedhabitat in vaste telgebieden. Zo raakten de oevers in de natuurontwikkeling van de Makkumer Súdwaard geheel begroeid waardoor de soort hier, na een aantal succesvolle jaren (2004: 7 paar), in 2006 ontbrak (informatie van E.W.F. Brandenburg en M. Versluys). Dankzij herinrichtingsmaatregelen in het Lauwersmeergebied kende de soort in 2002-2005 daar een opleving van 7-14 territoria. Doordat ook hier de zandige terreindelen steeds verder begroeid raken, lag het aantal in 2006 (3) behoorlijk lager dan in 2005 (14) (Kleefstra & De Boer 2006).

Bontbekplevier In 2005 en 2006 werden 68-73 territoria vastgesteld in Fryslân. Dit komt overeen met de stand in 2001 en 2002 (65-70), maar ligt duidelijk lager dan de 85-95 paren in de periode 1998-2000. In de tweede helft van de jaren '90 was er sprake van een piek, die ondermeer werd veroorzaakt door een flink hoger aantal langs de Friese Waddenkust. De huidige aantallen van de 'Bûnte wilster' in het gehele Nederlandse Waddengebied komen overeen met het niveau rond 1990 (Van Dijk *et al.* 2007). In 2005 en 2006 zaten de meeste op Terschelling met 19-22 paar, Ameland met 7-10 paar en langs de Friese Waddenkust met 15-24 paar. Andere belangrijke plekken zijn het Hegewiersterfjild bij Harlingen (alleen in 2006 3) en de Warkumerbûtenwaard met 7-8 paar. De soort broedt deels op tijdelijk braakliggende delen van havens en industrieterreinen, zoals de Nieuwe Haven van Harlingen met 1-5.

Strandplevier Het totaal in beide jaren komt op ongeveer 15, wat overeenkomt met het aantal van 12-21 dat sinds 2000 in Fryslân wordt vastgesteld. De soort is sterk afgenomen sinds 1995-1998, toen namelijk nog 40-50 paren aanwezig waren. Vrijwel alle 'Dûkelmantsjes' broeden op de Waddeneilanden. Terschelling was altijd het

belangrijkste gebied, maar ook hier nam de soort sterk af van 14 in 2002 naar 5 in 2006. Langs de Afsluitdijk zat alleen in 2006 nog 1 paar; in 2000 waren hier nog 6 territoria aanwezig. Zowel in Nederland als ook in de rest van Europa is de trend van deze soort negatief. Landelijk kwam de schatting voor 2006 op 240-270 paren, waarvan circa 80% in het Deltagebied (Van Dijk et al. 2008).

Kernphaan In 2006 werd met een totaal van 16 gemelde territoria (2005: 25) het laagste aantal ooit bereikt in Nederland (Van Dijk et al. 2008). Zowel in 2005 als 2006 werden 11 territoria uit Fryslân bekend. In de Wyldlannen bij Grou waren in beide jaren nog 3 broedverdachte hennen aanwezig. Daarbuiten worden incidenteel nog mogelijke broedgevallen aangetroffen langs de IJsselmeerkust (2005: 3), in het Lauwersmeergebied (2006: 1) en rond De Deelen (2006: 3).

Kokmeeuw Het totaal aan 'Kobben' in Fryslân schommelde vanaf begin jaren '90 tussen de 50.000 en 65.000 paren, waarbij het aantal van 2001 tot en met 2004 vrij constant was, met ongeveer 58.500 broedparen. In 2005 en 2006 zette echter een flinke achteruitgang in, naar respectievelijk 52.579 en 49.550. Op de Wadden nam de soort vooral af op Schiermonnikoog (van 3.079 in 2004 naar 605 in 2006) en op Griend (van 33.691 in 2004 naar 30.990 in 2006). Op Ameland en Terschelling bleef het aantal vrij constant. Ook de kolonies bij Schildkampen (Leeuwarden), de Frieswykpolder (Gersloot) en het Fochteloërveen lieten een behoorlijke veer. Op andere plekken werd het verlies in de ene kolonie lokaal elders gecompenseerd, zoals op en rond het Tjeukemeer, rond Sneek en langs de Friese IJsselmeerkust.

Stormmeeuw Tot en met 2003 (met 2.175) nam de 'Unwaarsfûgel' geleidelijk toe in het Waddengebied. In de jaren hierna liep dit aantal flink terug naar 1.433 in 2005 en ongeveer 1.680 in 2006. Er lijkt alleen op Ameland nog sprake te zijn van lichte groei (630 in 2006), waar op Het Oerd/De Hon de op één na grootste kolonie van Nederland is (2006: 420) (Van Dijk et al. 2008).

Kleine mantelmeeuw Sinds de opmars vanaf de jaren '70 lijkt de stand in Nederland na 2001 stabiel met kleine jaarlijkse schommelingen (Van Dijk et al. 2008). Dit is in Fryslân ook het geval. Na het topjaar 2001 (met bijna 33.500) nam het aantal 'Lytse sjouwer mannen' af naar 25.434 in 2004. In 2005 en 2006 was echter weer sprake van toename met respectievelijk 29.981 en

32.002. De meeste hiervan zaten op Terschelling. Dit eiland vormde echter een uitzondering op de groei, met een afname van 15.845 in 2001 naar 11.331 in 2006. Op Schiermonnikoog groeide het aantal zeer sterk van 6.491 in 2005 naar 10.436 in 2006. Ook op Ameland en Vlieland vond groei plaats, zij het minder sterk. Langs het IJsselmeer nam de soort toe op de Bocht fan Molkwar naar 33 in 2006 (2004: 18).

Zilvermeeuw De negatieve trend van de 'Sulvermiuw' sinds begin jaren '90 is nog niet gestopt. Met net iets meer dan 16.000 in 2006 is het aantal in Fryslân sinds 1992 (toen ruim 33.000 werden geteld) gehalveerd. De achteruitgang vond o.a. plaats op Schiermonnikoog, waar het aantal kelderde van 8.527 in 2002 naar 2.613 in 2006. Op Ameland broedden in 2006 (5.861) de meeste, gevolgd door Terschelling (3.774) en Vlieland (3.658). Op het vasteland broedde de soort langs de Waddenkust (2006: 43), Bocht fan Molkwar (2006: 22), en de Warkumerbûtenwaard (beide jaren 1). Opmerkelijk was het paar met een nog niet vliegvlug jong, nabij de Terkaplester Poelen in 2005. Zo ver in het binnenland werd voor het laatst in 1996 gebroed, toentertijd bij de Wide Mar nabij Stiens.

Grote mantelmeeuw De 'Grutte sjouwer man' nam in 2004 toe naar een recordaantal van 15. In 2005 en 2006 waren dit er weer minder, met respectievelijk 11 en 10 paar. Op de Boschplaat van Terschelling waren in 2005 en 2006 respectievelijk 6 en 8 paren aanwezig (2004: 10). Op de Bocht fan Molkwar broedden in 2005 nog 3 paren, maar was de soort in 2006 voor het eerst sinds 1997 afwezig (Van Hijum et al. 2006). Een waarschijnlijke oorzaak hiervoor is de sterk toenemende verruiging van deze eilandjes, doordat ze te weinig overstromen. Op de Warkumerbûtenwaard en Griend broedden in beide jaren 1 paar.

Grote stern Terwijl het aantal op Griend afnam van 11.275 in 2004 naar 7.513 in 2006, namen de aantallen op Terschelling en Ameland juist toe. Op Terschelling groeide de kolonie van 1 in 2003 naar 3.300 in 2006. Op West-Ameland vestigden zich in 2005 150 paar, waarna deze kolonie groeide naar 2.000 in 2006. Daarnaast zaten er op Schiermonnikoog nog 30 in 2005, en in beide jaren 2 op Oost-Ameland.

Visdief De Visdief liet een forse daling zien van 5.900 in 2004 naar 2.900 in 2006. Dit werd voornamelijk veroorzaakt door afname van de grote kolonies op zowel de Wadden als het vasteland.

Zo waren op Griend in 2005 en 2006 respectievelijk nog slechts 1.086 en 915 aanwezig (2004: 1.502). Op Schiermonnikoog nam de 'Wytstirns' af naar 311 in 2006 (2004: 1.544). Langs de Friese IJsselmeerkust was dit beeld niet anders: op de Warkumerbûtenwaard daalde de populatie verder naar 790 in 2006 (2004: 1.340). Ook in het binnenland was overwegend sprake van afname. Mogelijk hangt de afname op de Wadden en langs de IJsselmeerkust samen met een toename op het nieuwe eiland De Kreupel bij Enkhuizen. Hier vestigden zich in 2004 1.500 paar en nam de kolonie toe naar 4.100 in 2006 (Van Dijk et al. 2008).

Noordse stern In 2005 nam het aantal 'Noardske stirnsen' iets toe naar 1.099 (2004: 1.000). In 2006 waren in vrijwel alle kolonies weer veel lagere aantallen aanwezig (totaal: 719). De grootste kolonie van Nederland zat traditiegetrouw op Griend. Hier was in 2006, met 320, echter het laagste aantal sinds 21 jaar aanwezig. Het broedsucces was hier met 0,01 jong per paar bovendien zeer laag (Lutterop & Kasemir 2007). West-Ameland kende in 2005 (140) een goed broedsucces met circa 1 jong per paar. Daarbuiten lag de reproductie in dat jaar vrijwel overal laag (totaal Wadden 0,20-0,25 jongen per paar), wat waarschijnlijk onvoldoende was voor een stabiele populatie (Willems et al. 2005). Naar verwachting zal de soort de komende jaren verder afnemen.

Zwarte stern Met in 2005 en 2006 respectievelijk 141 en 139 paren, lagen de aantallen van de 'Blaustirns' weer een stuk lager dan de 2 voorgaande jaren (2003: 195). De grootste kolonie was aanwezig in De Deelen met 47 in 2005 en 37 in 2006. In 2006 werd hier door 29 paren op natuurlijk nestmateriaal gebroed (informatie R. Kleefstra). Daarnaast broedt de soort in wisselende aantallen bij De Leijen, Alde Feanen, Smalle Ee, Brandemeer en langs de Tjonger. De Nijkspolder bij Blesdijke had alleen in 2005 nog 1 broedpaar (2004: 7). Het totale broedsucces van alle broedparen in Fryslân was goed met 1,0 uitgevlogen jong per paar. Uit onderzoek in 2006, op initiatief van de Werkgroep Blaustirns, bleek echter dat de belangrijkste reden voor achteruitgang het magere broedsucces bij sommige kolonies in sommige jaren is. Er werd aanbevolen om het aantal locaties waar kunstmatige nestgelegenheid wordt aangeboden te vergroten, maar tegelijkertijd het aantal nestvlotjes per locatie juist te verkleinen (Van der Winden & Kleefstra 2007). Dit om voedselconcurrentie te voorkomen en risico's meer te spreiden.

Velduil Het voorkomen van de 'Fjildûle' als broedvogel in Nederland is tegenwoordig vrijwel exclusief voorbehouden aan de Waddeneilanden. In 2005 en 2006 werden op de Friese eilanden respectievelijk 14 en 9 broedparen vastgesteld (figuur 5). Hiermee werd een historisch dieptepunt bereikt (Van Dijk et al. 2008). Op Ameland is de soort na 2003 niet meer broedend aangehouden. In 2006 waren alleen op Terschelling (4), Schiermonnikoog (3), Vlieland (1) en Griend (1) nog broedparen aanwezig.

Nachtzwaluw Ook in 2005 (2) en 2006 (3-4) werden weer territoria vastgesteld van de 'Deisliper'. Net als in voorgaande jaren was de soort aanwezig in de Compagnonsbossen bij Ravenswoud en nabij Appelscha (waaronder het Aekingerzand). Verrassend was dat er in 2006, evenals in 2003, ook weer een territorium van deze bijzondere nachtvogel aanwezig was op Vlieland.

Ijsvogel De 'Ilsfûgel' blijft het dankzij de zachte winters onverminderd goed doen. In de jaren '90 werden slechts enkele paren gemeld, maar tegenwoordig wordt de soort steeds vaker broedend aangetroffen. Het aantal getelde paren lag in 2006 lager dan in 2005. Een schatting van 20-25 lijkt echter reëel (en is mogelijk een onderschatting) omdat niet de hele provincie overal even goed is onderzocht op deze soort. Afgezien van de 'traditionele' gebieden in het zuiden en oosten van Fryslân (o.a. Gaasterland, omgeving Joure, omgeving Heerenveen) werd de soort in 2006 o.a. nieuw aangetroffen in het Lauwersmeergebied en Polder Reahel onder Buitenpost.

Draaihals Eind juni 2006 werd een actief roepend mannetje 'Draainekke' gehoord in een halfdode eik in het Fochteloërveen. Daarop volgden in augustus ook nog enkele waarnemingen, genoeg voor een territorium volgens de BMP-regels (Feenstra 2006). Eerdere territoriale waarnemingen waren er in 1995, 1999 en 2002 in het Fochteloërveen en in 2002 nabij Bakkeveen.

Bijeneter In 2006 waren er in Nederland 3 broedgevallen van de 'Bijefretter', waarvan 1 op een geheim gehouden plek in Zuidoost-Fryslân. Hier werd op 2 en 4 augustus een paar gezien dat zich constant bij een zandholte bevond, en deze ook in- en uitvlog. Tijdens een derde bezoek op 18 augustus werden geen vogels meer gezien. Op dat moment werden in Drenthe ook 2 nesten ontdekt waar in totaal 6 jongen uitvlogen op respectievelijk 16 en 19 augustus (Van der Spek 2006). Hoewel er niet met zekerheid prooiaanlevering werd gezien in Fryslân, is het afgaande op

het gedrag wel zeer waarschijnlijk dat zich jongen in het nest bevonden.

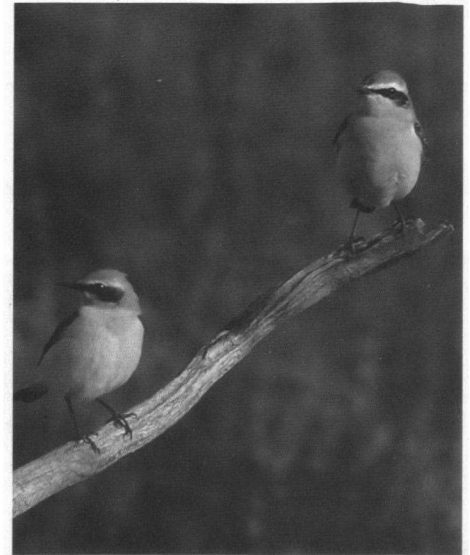
Oeverzwaluw De 'Ierdsvel' nam na het topjaar 2000 (met 5.500 broedparen in Fryslân) af naar ongeveer 2.800 in 2003. Daarna zijn de aantallen weer iets toegenomen tot 3.560 in 2006 (figuur 6). In het (voormalig) zanddepot van Schuilenburg liep de stand geleidelijk terug van een maximum van 1.000 paar in 2000 naar 165 paar in 2004, waarna nestgelegenheid ontbrak. De twee grootste kolonies in 2005/2006 waren de Panhuys Poel bij Garyp (612 in 2006) en het Opeinderkanaal bij Drachten (740 in 2005).

Huiszwaluw In de periode 1992-2002 was de trend van de 'Wytgatsvel' in Fryslân vrij stabiel. Sinds 2002 vond er echter een gemiddelde jaarlijkse groei plaats van ruim 9% (gebaseerd op de aantallen in 71 kolonies/telgebieden, figuur 7). Opvallende groei vond vooral plaats in Zuidwest-Fryslân. In het noordwesten van de provincie was de toename minder sterk, en was in sommige gebieden sprake van afname. Landelijk nam de soort sinds 2002 ook toe (Van Dijk et al. 2007).

Rouwkwikstaart Van het 'Swart boumantsje' worden vrijwel jaarlijks één of meer territoria gemeld. Meestal worden deze aangetroffen op de Wadden en betreft het een gemengd paar met Witte kwikstaart. Zo werd in 2006 in de buurt van Oosterend op Terschelling een broedpaar Rouwkwikstaart x Witte kwikstaart aangetroffen (Dijksen et al. 2008).

Paapje Maar liefst 15-20% van de Nederlandse populatie van het 'Paapke' komt voor in het Fochteloërveen. Over de lange termijn is de stand in dit gebied vrij stabiel, terwijl er de afgelopen jaren sprake was van een toename van 52 in 2004 naar 60 in 2006 (Feenstra 2006). Andere bekende gebieden zijn het Lauwersmeergebied, met afname naar 4 in 2006 (2004: 12), en de Liphusterheide met 6 paar in 2006. 2006 leverde een totaal van 79 paar op voor Fryslân.

Tapuit Met 'Het Jaar van de Tapuit' in 2005 (Turnhout et al. 2006) en de integrale Waddentelling in 2006 werd een compleet beeld verkregen van het voorkomen van deze steeds zeldzamer wordende soort. Met respectievelijk 41 paar in 2005 en 38 in 2006 herbergt Ameland de meeste 'Heidehippers'. Daarnaast zijn Vlieland (16-18) en Terschelling (23 in 2006) belangrijke gebieden. Op Schiermonnikoog blijft er met 4 paar echter niet veel meer over. Het Aekingerzand is met 18 territoria in 2006 het enige gebied in het

Tapuiten

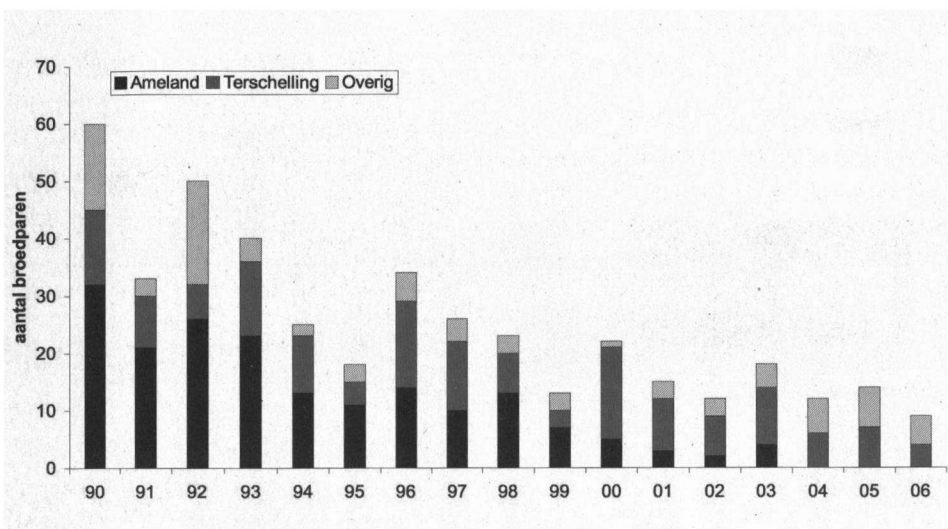
foto: Wolter van Dijk

binnenland van Nederland met meer dan 10 paren (Turnhout et al. 2006). Hierbuiten werden in 2005 en/of 2006 territoria opgemerkt in Noard-Fryslân Bûtendyks, het Lauwersmeergebied en de Delleboersterheide. Ook uit de Oenkerkerpolder en de Bakkefeansterdunen kwamen meldingen. Het is echter vaak twijfelachtig of er in deze gebieden daadwerkelijk wordt gebroed of dat het hier waarnemingen van late doortrekkers betreft. De schatting voor heel Nederland kwam in 2005 op 240-300 (1998-2000: 600-800). Fryslân herbergt met iets meer dan 100 paren nog relatief veel Tapuiten. Ook hier is de soort echter sterk afgenomen (schatting 2002: 140-150).

Kramsvogel In 2005 werd een vermoedelijk broedgeval van de 'Fjildlyster' geconstateerd nabij de Botmar bij Akkrum. Het betrof een waarneming van een paartje dat met voer sleepte. In de jaren '90 waren er enkele broedgevallen in de oostelijke helft van de provincie.

Grote karekiet In het Easterskar en nabij de Galamadammen werden in 2005 zingende vogels opgemerkt. In beide jaren was de 'Grutte karrekiet' ook present in het Lauwersmeergebied, met in 2006 2 territoria (Kleefstra & De Boer 2006). Verder waren in 2006 in en rond de Alde Feanen 3 paar aanwezig (Jan Durkspolder, Wydlannen en Timertsmar) en 1 op de Makkumer Waarden. Bij de Galamadammen en de Makkumer Waarden ging het om waarnemingen van vogels die waarschijnlijk maar korte tijd aanwezig waren en die daarom ontoereikend zijn voor een zeker territorium.

Baardman 2004 liet in de meeste gebieden al een lichte afname zien ten opzichte van 2003. Als ge-

Figuur 5. Friese populatieontwikkeling van de Velduil sinds 1990, verdeeld in Ameland, Terschelling en overige gebieden (o.a. Griend, Vlieland, Schiermonnikoog, het Lauwersmeergebied, Noard-Fryslân Bûtendyks).

volg van een strenge winterse periode met begin maart veel sneeuw, zijn de aantallen in 2005 vervolgens behoorlijk geslonken. Zo nam het 'Burdmantsje' in het Lauwersmeergebied af van 124 in 2003 naar 83 in 2005 en verdwenen veel kleine broedpopulaties in het Friese binnenland. In 2006 trad weer enig herstel op, maar de schatting voor dat jaar bleef met 240-260 nog steeds ruim onder de 310-330 in 2004. Een aantal belangrijke broedgebieden langs de IJsselmeerkust (Piamer Koaiwaard, Bocht fan Molkwar, Mokkebank) is in beide jaren echter niet op de soort geïnventariseerd, waardoor deze schatting onzeker is.

Buidelmees Na een opmars vanaf de jaren '80, is de 'Pongmies' nu al weer een aantal jaren op z'n retour. Het Lauwersmeergebied is één van de laatste gebieden waar de soort nog jaarlijks aanwezig is. Het aantal varieerde hier van 1 in 2005 tot 4 in 2006. Verder werden in beide jaren territoria vastgesteld in het Grote Wielengebied en nabij Piam.

Grauwe klauwier Tot in begin jaren '90 was de 'Skatester' nog in redelijke aantallen aanwezig op de Waddeneilanden, op Ameland bijvoorbeeld met 20-25 broedparen eind jaren '80. Net als elders op de Wadden stierf de soort tien jaar later ook daar uit, met het laatste broedgeval in 1998 (Versluys & Engelman 2005). Tot grote verrassing was er zowel in 2005 als in 2006 op Vlieland weer een broedpaar aanwezig, waarvan alleen in 2005 een uitgevlogen jong werd waargenomen. Hiernaast waren op de Delleboersterheide in 2005 2 en in 2006 1 paar aanwezig.

Roek Na een groei in de periode 1992 tot en met

2001 is het totale aantal Roeken in Fryslân in de jaren erna vrij stabiel gebleven (figuur 8). Jaarlijks zaten in de 12 grootste kolonies (met gemiddeld > 100 paar per jaar) in deze periode meer dan de helft van het totale aantal (behalve in 2006). De kolonie in Wolvega spant de kroon met gemiddeld 427 paar (in 2006 511). Niet overal zijn de aantallen stabiel. Zo nam de 'Roek' de afgelopen jaren duidelijk af in de omgeving van Lippenhuizen/Gorredijk en Heerenveen. Grotere kolonies zijn hier bovendien opgesplitst in een flink aantal (veel) kleinere. Nieuwvestigingen waren er in Wanswerd, Aalsum, Tibma, Dokkumer Nieuwe Zijlen, Leeuwarden, Tjerkwerd, Folgare, Wytgaard, nabij Drachten, Terherne, Nes (Boarnsterhim) en Oosterwolde.

Bonte kraai Sinds 2002 is deze soort jaarlijks aanwezig op Vlieland. In beide jaren ging het hier

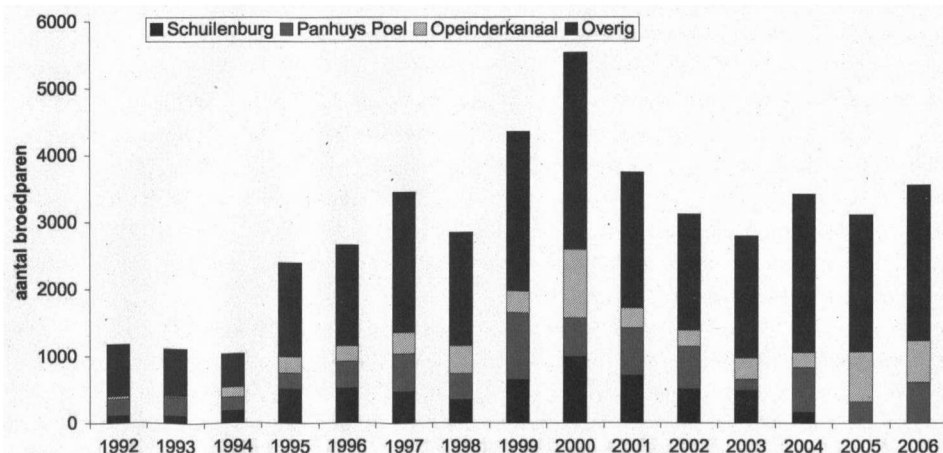
om 2 paar. In 2005 waren het een gemengd paar Bonte x Zwarte kraai en een paar hybride vogels en in 2006 waren er 2 gemengde paren. Ook op Ameland is de 'Skierroek' vrijwel jaarlijks aanwezig. In 2006 ging het om één gemengd paar van een zuiver vrouwtje Bonte kraai met een Zwarte kraai (Van Dijk et al. 2008).

Raaf In het Drents-Friese Wold wordt (in ieder geval) sinds 2002 regelmatig een paartje 'Raven' waargenomen. In 2003, 2004 en 2005 werd er in het Drentse deel ook gebroed (met respectievelijk 2, 3 en 0 uitgevlogen jongen). In 2006 ging het om een 'uitgebreid duettend' paar, wat echter niet tot broeden kwam (Bijlsma 2007).

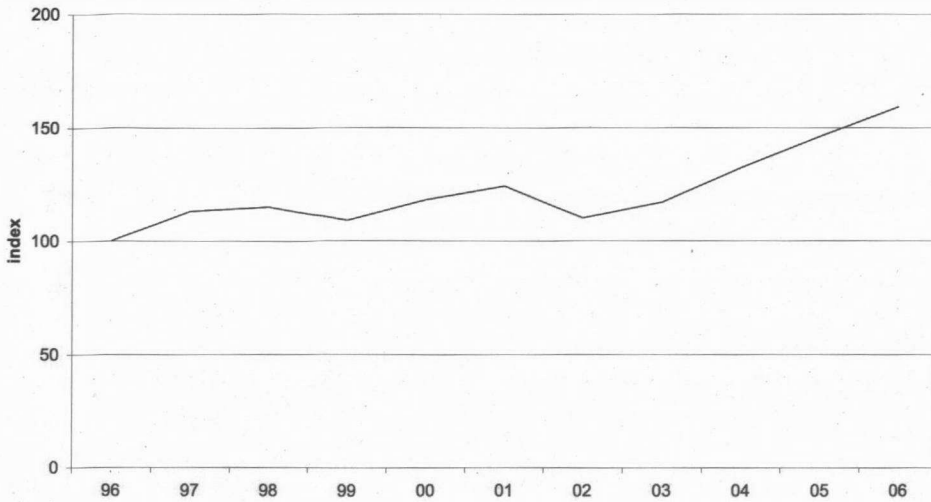
Grauwe gors Een veelvuldig zingende 'Koarnmosk' was van eind mei tot eind juni 2005 aanwezig in de Ezumakeeg van het Lauwersmeergebied. Er waren geen aanwijzingen dat het mannetje gepaard was (Kleefstra & De Boer 2005). Van der Ploeg et al. (1979) vermeldt dat er midden jaren '70 nog enkele broedgevallen waren rondom de Lauwerszeepolder.

Dankwoord en verantwoording

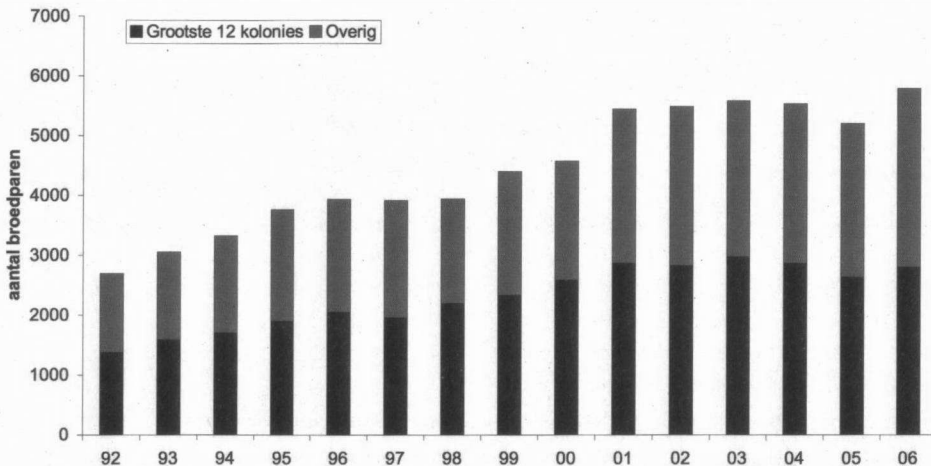
Dit overzicht zou niet gemaakt kunnen worden zonder de inzet van velen. Als eerste gaat daarom veel dank uit naar alle vrijwillige tellers die jaarlijks tellingen uitvoeren en gegevens inzenden. Verder worden alle terreinbeheerders bedankt voor het aandragen van gegevens en het verlenen van vergunningen voor het uitvoeren van de tellingen. Daarnaast was de hulp onmisbaar van Lieuwe Dijkse (SOVON) die de tellingen in het Waddengebied coördineert, en Freek Nijland voor de aanvullingen vanuit het Weidevogelmeetnet. Bij SOVON gaat dank uit naar Arjan Boele, Joost van Bruggen, Arend van Dijk, Michiel van

Figuur 6. Friese populatieontwikkeling van de Oeverzwaluw sinds 1992, met verdeling in de kolonies bij Schuilenburg, Panhuys Poel, Opeinderkanaal en overige kolonies.

Figuur 7. Friese populatieontwikkeling (index) van de Huiszwaluw sinds 1996 op basis van 71 kolonies/telgebieden (1996=100).

Figuur 8. Friese populatieontwikkeling van de Roek sinds 1992, verdeeld in de twaalf grootste (met gemiddeld > 100 paar per jaar) en overige kolonies.

der Weide en Dirk Zoetebier. Uiteraard moet Romke Kleefstra genoemd worden die dit artikel van commentaar voorzag en in zijn jaren als DC het LSB-project in Fryslân coördineerde. Het LSB maakt deel uit van het Netwerk Ecologische Monitoring en wordt uitgevoerd in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Jelle Postma
 districtskoördinator SOVON
 Vogelonderzoek Fryslân
 p/a Posthoornsteeg 1c
 8911 AS Leeuwarden
 tel.: 06-48966710
 e-mail: lsb.fryslan@sovon.nl

Kluut

foto: Gert Buter

Literatuur

- BAKKER S. 2006. Roofvogel-broedgegevens vrijwilligers 2006 district Súdwest-Fryslân. Roofvogelgroep Súdwest-Fryslân/Staatsbosbeheer, Oudemirdum.
- BIJLSMA R.G. 2007. Nalegsel van Drentse Raven *Corvus Corax* succesvol. Drentse Vogels 21: 78-80.
- BIJLSMA R.G., S. BAKKER, T. VAN GALEN, R. KLEEFSTRA, J. MULDER & C. DE VRIES 2007. Broedende roofvogels op het Friese vasteland: verspreiding, talrijkheid, trend en voedselkeus. De Takkeling 15 (1): 48-72.
- DIJK A.J. VAN, F. HUSTINGS & M. VAN DER WEIDE 2004. Handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- DIJK A.J. VAN, A. BOELE, L. VAN DEN BREMER, F. HUSTINGS, W. VAN MANEN, A. VAN KLEUNEN, K. KOFFIJBERG, W. TEUNISSEN, C. VAN TURNHOUT, B. VOSLAMBER, F. WILLEMS, D. ZOETEBIER & C.L. PLATE 2007. Broedvogels in Nederland in 2005. SOVON-monitoringsrapport 2007/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- DIJK A.J. VAN, A. BOELE, F. HUSTINGS, K. KOFFIJBERG & C.L. PLATE 2008. Broedvogels in Nederland in 2006. SOVON-monitoringsrapport 2008/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- DIJKSEN L., L. BOT & A. OUWERKERK 2008. De broedvogels van de terreinen van Staatsbosbeheer op Terschelling in 2006. SOVON-inventarisatierapport 2007/23. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- ENGELMOER M., G. HEKSTRA, J.T. HENDRIKSMA, W. BIL, L. HEMRICA, E. VAN HIJUM, J. DE JONG, JOH. DE JONG, E. MULDER & S.P. ROODBERGEN 2004. Nije list fan Fryske fûgelnammen. Fryske Akademy, Ljouwert.
- FEDDEMA J. 2005. Broedvogels Noord-Friesland Buitendijks 2005. FFF-rapport nr. 84. Wadvogelwerkgroep FFF. Fryske Feriening foar Fjildbiology, Ferwert.
- FEENSTRA H. 2005/2006. VOGELINVENTARISATIE FOCHTELOERVEEN 2005/2006. Bureau Vogelinventarisatie De Kraanvogel 2005/2006. Fochteloo.
- HEIDE Y. VAN DER, J. FEDDEMA & D. BOS 2007. Broedvogelmonitoring van de buitendijkse gebieden in Noord Friesland in 2006. Speciale aandacht voor standaardisatie van de gegevensverzameling. A&W-rapport 892. Altenburg en Wymenga ecologisch onderzoek, Veenwouden.
- HIJUM E. VAN, Y. KUIPERS, J. MUIZELAAR, S. TIALMA & L. VEENSTRA 2006. Ynventarisatierapport 2006 Bocht fan Molkwar. Verslag in eigen beheer, Warns.
- HOF G.J.H. 2005/2006. Broedvogels van de Brandemeer in 2005/2006. Vogelwerkgroep Brandemeer, Wolvega.

- KLAASSEN O., L. DIJKSEN, P. DE BOER, F. WILLEMS, R. FOPPEN & K. OOSTERBEEK 2006. Broedsucces, voedsel生态学 en dispersie van de Blauwe Kiekendief op de Waddeneilanden in 2004-2006. SOVON-onderzoeksrapport 2006/15. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLEEFSTRA R. 2005. Dump de Purperreiger eieren in nesten van soortgenoten? *Limosa* 78: 107-112.
- KLEEFSTRA R. & P. DE BOER 2005/2006. Broedvogelmonitoring in het Lauwersmeer in 2005/2006. SOVON-inventarisatie-rapport 2005/38, 2006/37. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLEEFSTRA R. & K. JAGER 2006. Broedvogels van de Rottige Meente in 2006. SOVON-inventarisatie-rapport 2006/36. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLEEFSTRA R. & J. KRAMER 2006. De broedende 'brandjes' van de Jan Durks Polder in 2006. *Twirre* 17: 142-145.
- LUTTEROP D. & G. KASEMIR 2006/2007. Griend Vogels en Bewaking 2005/2006. Rapport Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- NIJLAND F. 2006. Weidevogelmeetnet Friesland, verslag 2005. Publicatie Bureau N nr. 22, WMF, Leeuwarden.
- NIJLAND F. 2008. EHS-KARTERING GROOTE WIELEN – ZWAGERMIEDEN 2005. Publicatie Bureau N, Leeuwarden.
- OVERDIJK O. 2006. Lepelaars in de Wadden, stijgende aantallen en dalend broedsucces. *Twirre* 17 (3): 102.
- PLOEG D.T.E. VAN DER, W. DE JONG, M.J. SWART, J.A. DE VRIES, J.H.P. WESTHOF, A.G. WITTEVEEN & B. VAN DER VEEN 1979. Vogels in Friesland, deel I en III. Stichting Avifauna van Friesland / Fryske Akedemy, Leeuwarden.
- RINTJEMA S. 2006/2007. Inventarisatiejaarverslag It Fryske Gea 2005/2006. It Fryske Gea, Olterterp.
- SCHOPPERS, J. & K. KOFFIJBERG 2006/2007. Kwartelkoningen in Nederland in 2005/2006. SOVON-informatierapport 2005/01, 2006/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- SPEK V. VAN DER 2006. Het voorkomen van Bijeneter als broedvogel in Nederland. *Limosa* 79: 147-154.
- TURNHOUT, C. VAN, W. VAN MANEN & J.W. VERGEER 2006. Jaar van de Tapuit 2005. SOVON-onderzoeksrapport 2006/04. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- VERSLUYS M., D. SCHUT & J.-N. IJNSEN 2002. Schaarse vogels in Fryslân. SOVON Vogelonderzoek Nederland, district 2 (Fryslân), Akkrum & Fryske Feriening foar Fjildbiology, Heerenveen.
- VERSLUYS M. & H. ENGELMOER 2005. Broedvogels op Ameland in 1987-2001. *Twirre* 16: 49-58.
- VOGELRINGSTATION AMELAND 2006. Broedparen roofvogels 2006. Vogelwacht Hollum-Ballum, jaarverslag 2006.
- VISSER E., B. KOKS, C. TRIERWEILER, J. PLOEGER & L. DRAAIJER 2007. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland in 2006. *De Takkeling* 15(1): 73-84.
- WILLEMS F., R. OOSTERHUIS, L.J. DIJKSEN, R.K.H. KATS & B.J. ENS 2005. Broedsuccessen van kustbroedvogels in de Waddenzee 2005. Alterra-rapport 1265 & SOVON-onderzoeksrapport 2005/07. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- WINDEN J. VAN DER & S. DIRKSEN 2005. De Krooneend: exoot of gewoon exotisch mooi? *Limosa* 78: 139-144.
- WINDEN J. VAN DER & R. KLEEFSTRA 2007. Zwarte sterns in Fryslân: verleden, heden en kansen voor de toekomst. Veldonderzoek naar broedsucces en habitatgebruik als basis voor toekomstig beheer en beleid. Bureau Waardenburg/SOVON Vogelonderzoek Nederland / BFVW, Culemborg/Beek-Ubbergen/Earnewâld.